

УДК 378.017:502.3

Світлана Кушнір

СИСТЕМНО-СИНЕРГЕТИЧНА СТРАТЕГІЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА-ЕКОЛОГА

XXI століття стає століттям екології як біоцентричної міждисциплінарної науки, а екологічна освіта – сенсом, філософією і метою сучасного освітнього процесу як можливого засобу збереження, продовження і розвитку людської цивілізації [5-7].

Мета статті – розглянути сучасний стан наукового розуміння можливостей системного і синергетичного підходів у формуванні особистості студента-еколога.

Доцільність системного підходу до вивчення педагогічного процесу ґрунтується на цілому ряді його особливостей. Насамперед, як зазначав Ю. Бабанський [1, с. 250], педагогічний процес має цілісну і міждисциплінарну природу, що є характеристиками системи.

Ключове положення в поясненні законів розвитку системи будь-якого рівня ієрархії чи організації (освіти, сім'ї, кафедри, держави, біосфери тощо) посідає *теорія відкритих систем (синергетика)* – науковий напрям, що досліджує механізми еволюційного становлення реальності, обґрунтовує можливість “управління хаосом” – сумісність другого начала термодинаміки зі здатністю відкритих систем до самоорганізації [2-9].

Освіта (у тому числі екологічна) – система дисипативна – охоплює неврівноважені нелінійні процеси навчання і виховання, опис яких передбачає збільшення ентропії системи за рахунок внутрішніх процесів (розсіює енергії). Навчання майбутнього еколога розуміємо як діяльність (учіння і викладання) щодо засвоєння змісту людського досвіду. Навчання створює нелінійну ситуацію відкритого діалогу, прямого і зворотного зв'язку в єдиному самоузгодженому світі простору-часу, що залежить від віку студентів і викладачів, їхніх індивідуальних особливостей, мотивації, навчального предмета, цілі, форм і методів тощо). Вплив викладача має бути ненав'язливим, сприяти розвитку студентів у бік їхніх особистісних векторів. У цьому випадку можна говорити про синергізм (а не антагонізм) учасників навчального процесу – викладача і студента, про їхню співпрацю і діалог.

Виховання розуміємо як формування емоційного ставлення студента-еколога до дійсності відповідно до системи цінностей (суспільних моральних норм). Звідси вбачаємо можливість розуміння поняття “со-

вість” як межі вільного вибору дій конкретної людини (*мораль* – суспільна категорія). Отже, совість і мораль можуть не співпадати і в деяких випадках приходять у суперечність (зокрема у питаннях кохання, віри, ідеології, національних традицій, збереження природи та ін.).

Українське суспільство пропонує кожній особі різноманітність можливостей вибору життєвої стратегії, соціальної поведінки, освіти та професії. Саме відкритість освітніх систем – можливість обміну речовиною, енергією та інформацією з навколишнім середовищем і постійна флуктуація – дозволяє їм еволюціонувати. Окрема флуктуація або їх комбінація може стати (як результат зворотного зв’язку) настільки сильною, що існуюча організація не витримує і руйнується. У цей переломний момент (стан вибору) – у *точці біфуркації* – принципово неможливо передбачити, у якому напрямку відбудеться подальший розвиток системи: у бік хаосу чи вона перейде на новий рівень організації. Прикладом точки біфуркації можна вважати маятник у перекинутому стані, коли він готовий впасти направо чи наліво залежно від малих впливів ззовні, які раніше не мали б ніякого значення. Точками біфуркації в педагогічному процесі (як можливостей появи різних шляхів розвитку) є впровадження особистісно зорієнтованого навчання, кредитно-модульної системи, створення авторських робочих навчальних програм для різних навчальних дисциплін та ін. Важливість точки біфуркації очевидна, оскільки характеризує рубіж між новим і старим: а) після проходження цієї точки система освіти набуває нової якості; б) у цій точці існує можливість несиловою (дуже слабкою) дією вплинути на подальшу долю системи.

Погляд на навчально-виховний процес як на нелінійний і біфуркаційний дає змогу усвідомити можливість появи результату, відмінного від очікуваного. Цей результат стосується, передусім, формування особистості майбутнього фахівця-еколога. З погляду синергетики, особистість однаковою мірою піддається формуванню і протистоїть йому. Особистісне начало порушує лінійність, програмованість навчального процесу, надаючи йому рис вибірковості, саморозвитку, цілісності, опосередкованості. Тому бажано створювати такі умови навчального середовища, в яких особистість запитана.

Особистість розуміємо як певний когнітивно-сенсорно-почуттєвий образ людини – певну систему знань, суб’єктивних відчуттів і почуттів, які відображають реально існуючий феномен – особистість або “образ людини”. Саме через цей образ людина пізнає і взаємодіє з собою та іншими. Це інтегральний суб’єктивний образ біопсихосоціальної істоти – людини у межах конкретного часу життя; людини як потоку речовини, енергії та інформації. Така особистість відкрита переживанням, спроможна слухати себе й інших, відчувати увесь спектр вісцеральних, сенсор-

них, емоційних і когнітивних переживань у собі, але не відчувати при цьому загрози власному Я, не втрачати його; емпірично вільна – здатна вибирати і керувати собою; креативна і відповідальна за власні вчинки; сповідує принцип безумовного позитивного прийняття іншої особистості – визнання того, що інший має право бути таким, який він є.

Усі перелічені характеристики разом у психіці створюють *суб'єктивний досвід особистості* – специфічне поєднання знань, почуттів, стереотипів, конкретних смислів, які мають для неї самоцінність і виявляються у готовності діяти в адекватних ситуаціях. Саме суб'єктивний довід, а не рівень знань, умінь і навичок робить кожного з нас різними, засвідчує унікальність особистості.

Визнаємо, що у процесі формування та розвитку особистості немає дургорядних аспектів. У фізичному, психічному, духовному та соціальному становленні особистості вважаємо найбільш ефективним діяльнісний підхід, коли людина виявляє властивості та зв'язки елементів реального світу лише у процесі різних видів діяльності (предметної, розумової, індивідуальної, колективної). У навчальній діяльності виокремлюємо три компоненти: мотиви, власне навчальні дії, дії контролю й оцінювання знань студентів.

Вбачаємо необхідним створити у ВНЗ умови для формування готовності майбутнього еколога виявляти професійну компетентність, високу культуру, порядність, особистісну відповідальність. Серед них вбачаємо такі: сприяння позитивній мотивації до абсолютної цінності біологічного і ландшафтного різноманіття; усвідомлення значущості природничих знань, умінь і навичок у науковому і практичному супроводі сталого розвитку суспільства в межах біосфери; орієнтування на прийняття рішень у майбутній професійній діяльності на пріоритет коеволюційної парадигми існування людини у природі.

Ми підтримуємо думку фахівців, що домінуючою ознакою розвитку національної системи освіти (зокрема екологічної) є розбудова її на компетентнісно орієнтованій основі, що зумовлено кількома причинами [3; 5; 6]: перехід світової спільноти до інформаційного суспільства; за цих умов пріоритетним вважається не просте накопичення знань і предметних умінь і навичок, а й формування уміння вчитися, оволодіння навичками пошуку інформації, здатності до самонавчання впродовж життя; у зв'язку з тенденцією до глобалізації усіх сфер життєдіяльності особистості та суспільства актуалізується проблема надання майбутньому екологу елементарних можливостей адаптуватися до сучасного життя, інтегруватися до різних соціумів, самовизначитись у житті, активно діяти, бути конкурентоспроможним на світовому ринку праці; перехід на модель особистісно зорієнтованого навчально-виховного процесу як оновленої парадигми освіти, яка визнає студента суб'єктом цього процесу, носієм двох груп – уміння навчатися та бажання вчитися, що мож-

ливе за умови, з одного боку, оволодіння продуктивними (загальнонауковими) вміннями і навичками, а з іншого – сформованості позитивного емоційно-ціннісного ставлення як до процесу діяльності, так і до результату.

Зміст особистісно зорієнтованої освіти включає чотири базові компоненти: аксіологічний, когнітивний, діяльнісно-творчий та особистий. Їх реалізація передбачає відповідно чотири освітні процеси: смислоутворення (цінності життя), розвиваюче навчання (формування компетентності), організація досвіду творчої діяльності (дослідницький пошук), педагогічну підтримку і турботу. Зміст як обсяг інформації не може бути перенесений до студента без відповідної мотивації й особистісно значущих освітніх потреб. Тому освіта повертається до ціннісно-сислового розвитку студента (а не лише інтелектуального). Особистісно зорієнтований підхід забезпечує розвиток творчого і відповідального екологічного мислення, спеціальних умінь і навичок студентів; формує їх пізнавальну самостійність.

Отже, головною фігурою у навчанні виступає особистість, її самобутність, самоцінність. Навчання виявляє суб'єктний досвід кожного студента-еколога, який погоджується зі змістом освіти. Під суб'єктивним досвідом розуміємо особливе поєднання знань, почуттів, стереотипів, смислів конкретної особистості, які для неї самоцінні та проявляються в готовності діяти в адекватних ситуаціях. Саме суб'єктний досвід, а не рівень знань робить кожного з нас різними, засвідчує унікальність, неповторність кожної особистості. Різноманітність особистостей фахівців-екологів важлива для успішного керування штучними екосистемами, оскільки доцільно використовувати освітні, етнічні, культурні, мовні та релігійні надбання людини.

1. *Бабанский Ю. К.* Избранные педагогические труды / *Ю. К. Бабанский.* — М. : Педагогика, 1989. — 560 с.
2. *Буданов В.* Синергетичні стратегії освіти // Вища освіта України. — 2003. — № 2. — С. 46—52.
3. *Кушнір В. А.* Теоретико-методологічні основи системного аналізу педагогічного процесу вищої школи: дис... докт. пед. наук: 13.00.04 / *Володимир Андрійович Кушнір.* — Кіровоград, 2001.— 481 с.
4. *Пригожин И.* Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / *И. Пригожин, И. Стенгерс.* — М. : Прогресс, 1986. — 432 с.
5. *Рудишин С. Д.* Біологічна підготовка майбутніх екологів : теорія і практика: монографія / *С. Д. Рудишин.* — Вінниця : ВМГО “Темпус”, 2009. — 394 с.
6. *Рудишин С. Д.* Зміст екологічної освіти: логіко-психологічне дослідження // Науковий світ. — 2011. — № 6. — С. 12—14.
7. *Рудишин С. Д.* Науковець, викладач, кафедра у вищій школі України: погляд на проблему // Науковий світ. — 2007. — № 12. — С. 14—15.

8. *Самодрин А. П.* Педагогічна організація регіону : теорія і практика / *А. П. Самодрин.* — Кременчук : ПП. Щербатих, 2006. — 232 с.
9. *Хакен Г.* Синергетика / *Г. Хакен.* — М. : Мир, 1980. — 500 с.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2011

С. Кушнір

**Системно-синергетическая стратегия
формирования и развития личности студента-эколога**

Формирование личности будущего эколога рассматривается с позиций синергетического влияния учебы и воспитания.

Ключевые слова: синергетика, личность, учебно-воспитательный процесс, экология.

S. Kushnir

**Systemic and Synergetic Strategy of the Formation and Development
of Future Ecologist's Personality**

The author considers the formation of future ecologist's personality from the position of synergetic influence of training and education.

Key words: synergetics, personality, educational process, ecology.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник О. В. Аніщенко